

בענין המקור לחיוב עיון הגוף מדאורייתא קודם טבילה

א. קושיתינו על הא דאשה חייבת לעיין קודם טבילה

איתא בבב"ק (פב.) דעשרה תקנות תיקן עזרא ואחת מהן היא שתהא אשה חופפת וטובלת. מקשה הגמ' (שם) דילפינן מקרא ד"ורחץ את בשרו במים" דאיכא דין מדאורייתא שלא יהא דבר חוצץ בין בשרו למים, דהיינו שיגע בשרו במים כדמפרש רש"י שם (ד"ה בשרו במים), וא"כ קודם שטובלת יש לה חיוב מדאורייתא לעיין בגופה לבדוק שאין עליה חציצה. מתרצת הגמ' וז"ל: "אמרי דאורייתא לעיוני דלמא מיקטר אי נמי מאוס מידי משום חציצה ואתא איהו תיקן חפיפה." כלומר, אה"נ שיש חיוב מדאורייתא לעיין בגופה, אולם הוסיף עזרא שצריכה לעשות חפיפה, דהיינו לעבור על גופה או לפחות על מקומות השער שבגופה במים ואולי במסרק, להרחקה דמילתא, בלשון רש"י (פב: ד"ה חפיפה), כדי שלא תהיה לה חציצה (ע' כל הדיונים בטור וב"י ריש ס' קצט).

לכאורה המקור לחיוב עיון הוא פשוט שהרי זה דין מדאורייתא שאם יש לה חציצה לא תעלה לה טבילתה ולכן היא חייבת לברר שאין לה חציצות קודם הטבילה.¹ ברם זה קשה דהא איתא בגמ' נדה (סז:): ובכמה דוכתי: "אמר ר' יצחק דבר תורה רובו המקפיד עליו חוצץ", וממשיך ר'

¹ נוסח אחר הוא לומר שזה בעצם משום דספק דאורייתא לחומרא ולכן במקום ספק אם יש לה חציצה על גופה היא צריכה להחמיר ולבדוק את גופה, ועפ"ז כתב הקהלות יעקב (כך ראיתי מובא בילקוט ביאורים לגמ' מתיבחה בבב"ק דף פב.) דלכאורה מכאן קשה להרמב"ם הל' טומאת מת פ"ט ה"ב שסובר שספק דאורייתא לקולא מדאורייתא ורק מדרבנן אזלינן לחומרא. אולם יש לתרץ שכאן גם הרמב"ם יודה שספק לחומרא. הרי הרשב"א בקידושין (עג.) מקשה על הרמב"ם מדין אשם תלוי דאם מדאורייתא ספק לקולא למה העובר איסור בספק חייב קרבן. שמעתי ממור"ר הרב צבי סבלפסקי (ע"פ האחרונים) לתרץ בב' אופנים. חדא שיש גורסין ברמב"ם שם שעל דבר שחייבים עליו כרת, ספקו אסור מן התורה ועל זה בא החיוב אשם תלוי. לפ"ז ה"ה בנדה ספקה לחומרא מדאורייתא שהרי היא באיסור כרת. התירוץ השני הוא שהרמב"ם סובר כמ"ד בגמ' כריתות (יז:): שחיוב אשם תלוי בא רק בעובר על ספק דב' חתיכות דבאיקבע איסורא ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא. גם לתירוץ זה בנידון דידן י"ל שספקה לחומרא שהרי היא בחזקת איסור ואיקבע איסורא.

יצחק לבאר דבחסרון אחד מב' תנאים אלו חוצץ מדרבנן וכלי שניהם אינו חוצץ כלל, ולכאורה ע"פ רוב אין לאשה חציצה שהיא מקפדת עליה ברוב גופה, וא"כ למה אשה חייבת לעיין אם יש חציצה. [הלכה למעשה פשוט שיש חיוב עיון על כל גופה, וזה מעכב בדיעבד אף במיעוט הגוף כמו שכתב הסדרי טהרה ס' קצח ס"ק נא, עכ"פ יש לעיין בדברי הגמ'.]

ב. מחלוקת הרמב"ם והגאונים

ראיתי בחידושי מנחת שלמה של הגרשז"א למס' ב"ק (שם) שהקשה קושיא זו ותירץ שמכאן ראייה לשיטת הגאונים לגבי חציצה בשער. איתא ברמב"ם פ"ב מהל' מקוות הט"ו ששיטת הגאונים היא ששער נדון בפני עצמו ולכן אם יש לה דבר החוצץ ברוב שיערה והיא מפקדת עליו אז תהיה חציצה מדאורייתא, והסכים עמם הראב"ד ורוב ראשונים (כמש"כ בבאור הגר"א ס' קצח אות י"א). [ע' בבדה"ש ס' קצח סע' ה ד"ה רוב שיערה שדן איך להגדיר רוב שערות, אם הכוונה שברוב השערות יש איזהו מין חציצה, או שיש חציצה ברוב השטח של השער.] הרמב"ם חולק עליהם וסובר שהשער הוא כשאר הגוף ולכן רק בחציצה על רוב גופה ושיערה נחשב כחציצה מדאורייתא. אמר הגרשז"א דלפי הגאונים מסתבר שיש חיוב עיון מדאורייתא שהרי שייך שתהיה לה חציצה ברוב שיערה. אולם גם זה נראה כחשש רחוק אא"כ אמרינן כהמאירי בעירובין (ד:): בדעת הגאונים שגם כל אבר נדון בפני עצמו, אבל משאר הפוסקים לא משמע כן, וגם לא מסתבר ע"פ ביאורו של הלבוש (המובא בבדה"ש ס' קצח סקל"ז) בדברי הגאונים, שדין חציצה בשער נלמד מדרשה אחרת ולכן נדון בפני עצמו, שזה לא שייך לשאר אברים.

חוץ מקושייתנו הנ"ל, יש קושיא על הרמב"ם מלשון הגמ' שם. הוסיף הגר"א הנ"ל שיש ראייה לגאונים מהא דאיתא מדאורייתא בעי לעיוני דלמא מקטר, ומקטר אינו אלא בראש, ולכן מבואר שיש חשש חציצה מדאורייתא בראש בפני עצמו, וזה שייך רק להגאונים ולא להרמב"ם. [וע"ש שכתב שאין לתרץ שהכוונה שיש חיוב לעיין בראש מחשש חציצה בהצטרפות של הגוף.] באמת אפשר שאין קושיא לדינא על הרמב"ם שמשמע ברמב"ם שאין חיוב עיון מדאורייתא, שהרי בהל' מקוות פ"ב הט"ז כתב תקנת עזרא ולא הזכיר כלל החיוב לעיין,² וכך ג"כ דייק

² ראיתי בס' ידי אליהו (תקון קיז) שדחה זה, דאף אם הוא דרבנן הוה ליה למימר שיש לה חיוב לעיין כמו שבאמת כתב הטור, אף שהב"י ביאר בדעתו שהוא רק חיוב מדרבנן. הוא

הב"י ס' קצט סע' ו (ד"ה ומ"ש רבינו ובלבד) מלשון הטור ריש ס' קצט שהזכיר החיוב לעיין בתוך ביאורו של תקנת עזרא. מ"מ הגמ' עצמה קשה להרמב"ם ולהטור, דהא איתא דאיכא חיוב עיון מדאורייתא.

בשו"ת שערי ציון ח"א ס' ל' אות ד' (כך ראיתי מובא בילקוט ביאורים בגמ' מתיבתא ב"ק שם) כתב שסוגי' חולקת על שאר הסוגיות שבהן מובאת שיטת ר' יצחק שסובר שאף מיעוט המקפיד חוצץ מדאורייתא, ורק משום זה יש חשש חציצה שמחייב עיון מדאורייתא, אבל לדין דקיי"ל כר' יצחק דרק רובו המקפיד חוצץ מדאורייתא אין חיוב עיון מדאורייתא. ברם זה קשה, שהרי לא מוזכר כלל בגמ' ובראשונים שיש חולקים על דינו של ר' יצחק.

באור שמח (הל' איס"ב פ"ד ה"ח) יש ביאור נפלא ומחודש בגמ' ב"ק כדי לתרץ הקושיא הנ"ל על הרמב"ם. וז"ל האו"ש: "המעייין יראה דלא חשבה הגמרא בהנך דעזרא מידי דהוי סייג אל התורה, רק תקנות שהמה מועילים אל קיום האומה ולחיי המשפחה." ולכן ביאר האו"ש שקושיית הגמ' היא למה תיקן עזרא חפיפה שהרי זה סייג לדין דאורייתא של חציצה. ומתרצת הגמ' בלשונו של האו"ש: "[ש]זה ענין דתי, דתקנתו היה לקשט האומה, כדי שיוציאו הנשים הנכריות אשר ע"ז נצטער הרבה הוא וזקני דורו... ולקשט נשי ישראל וקשר לבב בעליהן להן לתועלת קיום האומה." ברם זה חידוש גדול מאד ופשטות הדברים הם כמו שכתב הרמב"ן בנדה דף סו: ד"ה חפיפה שהוא מפני חשש שמא טעתה בחפיפה, או כרש"י בב"ק שם שהוא להרחקה דמילתא.

עכ"פ אמר הגרשז"א דמסתבר שלפי הגאונים יש חיוב עיון מדאורייתא משום שמצוי שתהיה לה חציצה בשערה. אבל לכאורה זה נגד הבנת הראשונים בגמ' בב"ק. איתא שם: אמרי דאורייתא לעיוני דלמא מיקטר אי נמי מאוס מידי. מפרשים הרמב"ן והריטב"א בנדה (סו:): שכוונת מאוס מידי היא שאפילו בגוף צריכה לעיין דלמא יש לה משהו מאוס על גופה. לפי המנחת שלמה רק שייך חיוב עיון מדאורייתא בשער, אבל לפי הרמב"ן יש חיוב עיון גם בגוף, וכן כתב בפירושו בהל' נדה שלו (פ"ט ה"א), וכ"כ השו"ע ס' קצט סע' ח וז"ל: "עיון הגוף הוא דבר תורה."

היד אליהו ביאר שהרמב"ם סובר כרש"י שהחפיפה צ"ל בכל גופה (הוא ביאר שאף לרש"י טעם התקנה הוא משום החשש שיש חציצה בשער, אבל אחרי שתיקנו בשער תיקנו גם בכל הגוף), ואז ממילא היא מעיינת בגופה דבכלל מאתים מנה, ולכן הרמב"ם לא הוצרך לכתבו.

ג. תירוצו של הגרמ"פ

נראה שהגרמ"פ ניסה לתרץ קושיא זו. באג"מ (יו"ד ח"א צח ענף ג) כתב שאף "דודאי רוב בנ"א אין עליהם דבר החוצץ מדאורייתא שהוא רק ברובו המקפיד... כיון שהוא בחזקת טומאה חוששין גם למעוט המרע הטבילה וצריך לידע בברור שטבל כדין".³ אולם צ"ע שהרי יש לה רוב שאין עליה חציצה, ולכאורה זה בירור מדאורייתא, וקשה להבין למה מדאורייתא היא צריכה לחוש לדבר שאינו חוצץ מן התורה.

עוד קשה דאם באמת זה דין בטבילה, הוה ליה לעכב בדיעבד. ואף דאיתא בשו"ע (יו"ד ס' קצט סע' ח) שעיון הגוף כן מעכב בדיעבד, ע"כ זה רק דין דרבנן, שהרי המחבר פסק (ס' קצח סע' מח) כרב בחולין דף יא. שהטובלת בלי כוונה עלתה לה טבילתה אף שלא עיינה. ועוד דהא ביאר הש"ך (ס' קצט ס"ק יג) שהטעם שצריכה לטבול פעם שנית אם לא חפפה או עיינה הוא מחשש שמא בשעת טבילה היה קשור ועכשו ניתר וכו', ולא חסרון בטבילה עצמה.

ד. אפשר לברר חייב לברר

אולי כוונת הגרמ"פ ליסוד הנמצא בראשונים דכשלפנינו לברר אין לסמוך על הרוב. איתא בגמ' פסחים (ד.): "בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק המשכיר בית לחברו בארבעה עשר חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק, למאי נ"מ לישיליה, דליתיה להאי דלשיליה". ביאורו התוס' (ד: ד"ה לאו) והח' הר"ן ועוד ראשונים דהיכא דאפשר לברר מבררין ולא סמכינן אחזקה. ובר"ן כתב שמתעם זה כתב הרי"ף בפ"ק דחולין (ג: בדפי הרי"ף) דלא סמכינן ארוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן כל היכא דאיתיה לפנינו, וכ"כ השו"ע (יו"ד ס' א סע' א), אף שהיה מקום לחלק ולומר דלא סמכינן אחזקה אבל כן סמכינן ארוב, דרובא וחזקה רובא עדיף. ולכן אולי ה"ה כאן דבידה לבדוק גופה שאין עליה חציצה, ולכן היא מחוייבת לעיין קודם הטבילה ולא לסמוך על הרוב.

³ חשבתי שזו היתה כוונת הרב בנימין פורסט בהל' נדה שלו באנגליה (מהדורא חדשה ח"ב עמ' 335, הע' 7) שכתב שקודם שהיא עולה מטומאה לטהרה היא צריכה לדעת בודאות שהטבילה תהיה כדין, אבל זכיתי לדבר איתו בטלפון והוא אמר לי שלא כיוון לזה, אלא רק להסביר למה יש חיוב בדיקה בכלל. לגבי קושייתנו הוא סבר שזו קושיא טובה ולא היה לו תירוץ.

הרמב"ן בחולין (ג: ד"ה בודק) מוסיף שמטעם זה ג"כ בודקים הריאה אחר השחיטה, אבל לפ"ז קשה למה איננו בודקים שאר טריפות וסומכים ארוב, דרוב בהמות אינן טריפות. הרמב"ן מקשה קושיא דומה לזה ותירץ דאם יש רק רוב גרוע שיש כנגדו מיעוט המצוי אז חייבים לברר, אבל בשאר הטריפות חוץ מן הריאה אין אפילו מיעוט המצוי של טריפות, ולכן סמכינן ארובא ותלינן שהבהמה כשירה. ביאר הגריד"ס (שיעורי הרב עניני שחיטה ס' ב) שכשהמיעוט מצוי אז הרוב הוא רק הכרעה במקום ספק, ולכן כל היכא דאפשר לסלק הספק עדיף לעשות כן. אבל היכא דהמיעוט אינו מצוי, הרוב הוא בגדר בירור וחשיב כאילו אין כאן ספק, ולכן אין צורך לברר כלל.

עוד דבר הוסיף הפמ"ג במשבצות זהב (או"ח ס' תלז אות ג') וגם בספרו ראש יוסף למס' פסחים (ד. ד"ה גמרא למאי נפקא מינה) שהכלל העולה מהסוגיא שם הוא דכל דאיכא לברורי בקל מבררין. ולכאורה צ"ל שכוונתו לומר שחייב הנ"ל לברר הרוב בדאיכא מיעוט המצוי הוא רק במקום שהוא קל לברר, ולפ"ז י"ל דסמכינן ארוב דרוב במהות אינן טריפות, ואיננו מבררין אף לכתחילה בשאר טריפות שאינם קל לבדוק. אולי טעמו של הפמ"ג הוא דאף אי נימא דכל רוב הוא בירור, מ"מ עכ"פ אין זה כידיעה ממש, ולכן אם קל לברר למה לא נברר, כמו שביאר רש"י הדין דדבר שיש לו מתירין אינו בטל, ד"עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר."⁴

ע"פ כל הנ"ל אי נימא דיש מיעוט המצוי דנשים עם חציצות, יוצא דיש חיוב לעיין בגופה שהרי הוא דבר קל לברר. אבל באמת קשה לומר כן משום שהראשונים בפסחים השוו החיוב לשאול המשכיר לחיוב לברר אם השוחט יודע הלכות שחיטה, והרמב"ן בחולין משווה החיוב בשוחט לחיוב לבדוק הריאה,⁵ והרמב"ן עצמו כותב בפירוש בדף יב. בחולין (ד"ה אלא היכא) שזה רק מנהג אבותינו, וכ"כ הרמ"א (יו"ד ס' לט סע' יז), ולא דין

⁴ אח"כ ראיתי בקובץ "קול צב"י של כולל העליון של ישיבתינו (חוברת י-יא) שכן הציע הרב נתנאל וידרבלנג לבאר חיוב זה. וכתב שם שהחיוב לברר אף במקום שיש רוב דומה לחיוב להמתין מלסמוך על ביטול שהרי שניהם הכרעות גמורות. וע"ש שהביא ראיה מגמ' נדרים (נט). שאמרינן סברא זו אף במקום שזה מחייב מעשה, ולכן מסתבר לומר כך הכא אף שזה מחייב מעשה עיון.

⁵ וכן יוצא מהגר"א בכמה מקומות שהשוו דינים אלו שהרי ביו"ד ס' א (אות ד) כתב שהמקור לבדיקת השוחט הוא הגמ' בפסחים וכתב שהטעם הוא משום דהוי מיעוט המצוי טובא וכמו טריפות הריאה.

דאורייתא כדמיירינן בה הכא לגבי עיון הגוף. [ואף להמשכנות יעקב חיו"ד ס' יז שמביא מהמכילתא פ' בא שיש חיוב לברר ספק דמיעוט המצוי מדאורייתא לגבי תפלין, זה לכאורה לא שייך הכא שלא מיירי במצוה אלא מתיר כדאיתא בתוס' נדה סו: ואכמ"ל.] ועוד קשה דלכאורה חציצה על רוב גופה אינו מצוי כלל ולכן לא היה לנו לחייב עיון.

ה. עוד תירוץ דחיוב עיון הוא רק לכתחילה

שוב הראה לי ידידי ר' אהרן פינקלשטיין נ"י בס' קנין שמעתתא על מס' נדה לקרן "דרשו" שדנו בקושיא זו. בחלק עיקרי הסוגיות דף סו (אות טז) תירצו דאף דמדאורייתא רק חציצה שהיא רוב ומקפיד מעכבת הטבילה, מ"מ לכתחילה צריך להסיר אף חציצה שהיא על מיעוט הגוף. מובא שם דבאמת משמע מכמה ראשונים שחיוב העיון מדאורייתא הוא לעיין שאין חציצה כלל, ולא רק לבדוק שאין רוב המקפיד. וז"ל הרמב"ן הנ"ל (ה' נדה פ"ט ה"א): "דין התורה שתהא... בודקת כל גופה שמא יש בה דבר חוצץ", דהיינו לא רק עד חצי הגוף. וכן משמע מהרשב"א (תוה"ב ב"ז ש"ז, לא). דכתב וז"ל: "דבר תורה האשה בודקת... אם יש על בשרה או על ראשה ועל שער שבה שום דבר מאוס שתקפיד עליו."

תירוץ זה דיש דין לכתחילה להסיר כל חציצה תלוי בב' הנחות. אחד הוא שהטעם דמיעוט המקפיד אינו חוצץ מן התורה הוא משום דרובו ככולו. ואם זה הטעם, נוכל לומר דלכתחילה אין לסמוך על רובו ככולו כדאיתא בתוס' בפסחים (קח: ד"ה רובא) לגבי שתיית רוב הכוס דד' כוסות. טעם זה מבואר באו"ש (הנ"ל), אולם מהסדרי טהרה (ס' קצח סק"א) נראה שהטעם הוא דמיעוט בטל להגוף, ולפ"ז לכאורה אין צד להדר לכתחילה.

ההנחה השניה של התירוץ היא דשייך הכא לומר שיש דין לכתחילה מדאורייתא. בסוגיא דבית הסתרים איתא בתוס' בנדה (סו: ד"ה כל) דאין שייך לומר שיש דין לכתחילה בדבר שהוא רק מתיר. דבריו שם נאמרים לגבי הדין דאף דאמרינן דכל הראוי לבילה אין הבילה מעכבת בו וכו' ולכן חציצה בבית הסתרים היא חציצה, ולא אמרינן דלכתחילה צריכים שהמים יכסנו לבית הסתרים שהרי טבילה היא רק מתיר, משא"כ במצוות כמו בילה ומקרא ביכורים דשייך בהם דינים לכתחילה. לפי תוס' לכאורה לא שייך לומר כנ"ל שיש דין לכתחילה להסיר כל חציצה, שהרי זה דין בטבילה, ואמרו התוס' דלא שייך לומר דאיכא דינים לכתחילה לגבי

טבילה. אולם נראה דיש חולקים על יסודם של התוס' בנדה. מעיר הבית הלוי (שו"ת ח"ב סוף סי' יד) שתוס' במנחות (יח: ד"ה אמרו) מקשים אותה קושיא ומתרצים באופן אחר, ומסתמא חולקים על טעמם של התוס' בנדה. גם מרש"י בחולין (כא: ד"ה ואינו) משמע שחולק על תוס' שהרי לגבי שחיטת עוף כתב דאף דסגי ברובו של סימן אחר דרובו ככולו מ"מ לכתחילה צריך לשחוט את כל הסימן. וא"כ אפשר דמפני זה האשה חייבת לעיין בגופה מדאורייתא אף בשביל חציצה על מיעוט גופה, כדי לקיים הדין לכתחילה שלא לסמוך על רובו ככולו.

כמובן זה דחוק שהרי תירוץ זה בנוי על ב' הנחות מחודשות. ושוב דנתי בזה לפני הרב דוד ויינברגר שליט"א, האדמו"ר מטורקא, והוא העיר לי שבס' מי נדה להרב שלמה קלוגר (בקונטרס אחרון ס' קצט סע' ח) מקשה קושיא זו ומניח בצע"ג. ולכן צ"ע וה' יאיר עינינו.